Tomáš Strážay

Illúziók és dezillúziók a szlovák–magyar viszonyban

2008 őszére a szlovák–magyar viszony az 1989 utáni időszak egyik legkritikusabb szintjét érte el. Szinte nem volt olyan hét, hogy ne került volna elő újabb és újabb probléma vagy olyan esemény, amely még jobban növelte a feszültséget. Több elemző megállapította, hogy az EU-ban Szlovákia és Magyarország között a legrosszabb a kétoldalú viszony. Akkor Szlovákia és Magyarország alig négy éve volt az EU tagja, az Uniónak pedig 27 tagja volt. Ez elgondolkodtató tény.

2008 végére több dolog megváltozott. Intenzívebbé vált az érintkezés a két állam legfőbb politikai képviselői között, és többféle kezdeményezést indítottak útjára: említsük meg azt, amit a szélsőséges megnyilvánulásokra való előzetes és időbeni figyelmeztetés céljával hoztak létre, vagy a külügyminiszterek azon szándékát, hogy évente díjazzanak olyan személyiségeket, akik sokat tettek a szlovák–magyar viszony fejlesztéséért. Ennek ellenére, a kölcsönös kapcsolatok javulásának határozott hosszú távú trendjéről nem beszélhetünk.

2009 első félévét a jelentős posztokon történt néhány személyi változás határozta meg. Szlovákia kicserélte külügyminiszterét, Magyarország pedig az egész kormányát. Miroslav Lajčák pozitívan fogadott budapesti látogatását hamar beárnyékolták a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) képviselőinek kijelentései, amelyek az elnökválasztáson Iveta Radičová ellenzéki elnökjelöltnek a magyarok általi támogatása ellen irányultak. A SNS képviselői az európai parlamenti választások előtti kampány időszakában is eljátszadoztak a magyar kártyával. A szlovák–magyar viszony problémássá tételének újabb hullámáról tanúskodik a Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsa (a szlovák parlament) rendkívüli ülésének összehívása Orbán Viktor azon kijelentésével kapcsolatban, amely a magyarországi Esztergomban tartott nagygyűlésen hangzott el, s amely Csáky Pálnak, az MKP elnökének jelenlétében arra hívott fel, hogy minél nagyobb számban támogassák az európai parlamentbe pályázó magyar nemzetiségű képviselőjelölteket az Európai Unió tagállamaiban. A júliusban elfogadott államnyelvtörvény-módosítás viszont tiltakozásokat vált ki úgy a szlovákiai magyar kisebbség képviselőiből, mint Magyarország részéről. A törvényt ráadásul nemcsak az európai parlament képviselői kommentálják, hanem az EBESZ is elkötelezi magát. A magyar miniszterelnök többször beharangozott szlovákiai látogatását így újra elhalasztják[1], Magyarországon pedig erősödik a választási kampány, amihez a politikai pártok nagy részének retorikája is alkalmazkodik.

Hintán

Az elmúlt néhány hónap problémás pillanatainak felvázolt összefoglalása távolról sem teljes. Annak ellenére, hogy öt éve az Unióban vagyunk, mind Szlovákiában, mind Magyarországon olyan frázisok jelennek meg a politikai diskurzusban, amelyek az 1990-es években honosodtak meg a politikai elitek szótárában, s amelyek gyakran visszanyúlnak a megelőző

[1] A tanulmány 2009. augusztusban készült.

történelmi korszakokba. Míg a legjelentősebb magyar ellenzéki párt, a Fidesz elnökének retorikájában a nemzet koncepciója úgy dominál, ahogy azt a 19. században fogták fel, addig a szlovák kormánykoalíció a területi integritás veszélyeztetését, vagy a határok megváltoztatásának lehetséges veszélyét hangsúlyozza. Tekintettel arra a tényre, hogy a közvélemény-kutatások szerint éppen az aktuális magyarországi ellenzék lesz a partnere az új szlovák kormánynak, érdekes lesz annak figyelemmel követése, hogy a két állam közötti kommunikáció milyen irányt vesz majd a jövőben.

Az elmúlt hónapok fejlődése azonban a kölcsönös kapcsolatokban nem jelent semmilyen újdonságot. A szlovák–magyar viszony, legalábbis az önálló Szlovák Köztársaság létrejötte óta, egy képzeletbeli szinusz-görbe formájában fejlődik. Már az első kormányok, amelyek az 1990-es évek elejének sorsfordító szabad választásaiból kerültek ki, olyan vitás kérdésekkel találták szemben magukat, amelyeket nemcsak hogy nem sikerült megoldaniuk, hanem épp ellenkezőleg: a meg nem oldott problémás ügyekre idővel még újabbak rakódtak. Csupán két olyan momentumot említsünk meg, amelyek megosztották az akkori (cseh)szlovák és magyar kormányt: Antall József magyar miniszterelnök kijelentését arról, hogy „tizenötmillió magyar" miniszterelnökének tartja magát, vagy a Bős-Nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítésének kérdését. Az ún. Antall-doktrína különféle formákban máig jelen van a magyar politikában (ide értve a külpolitikát is). A Bős-Nagymarosi vízlépcső-rendszer ügyében nem sikerült megnyugtató megoldást találni, még az után sem, hogy a vitába harmadik partnert, nemzetközi intézményt, a Hágai Nemzetközi Bíróságot is bevonták, amely ítéletet is hozott.

A szlovák–magyar viszonyban a feszültséget viszonylag békés időszakok váltják, amelyek során a két állam közötti viszony majdnem megnyugtatónak is nevezhető. A kifejezetten jó és baráti kapcsolatokról azonban az 1989 utáni szlovák–magyar államközi viszony történetének összefüggésében nem beszélhetünk, tekintet nélkül arra, hogy éppen milyen kormány van hatalmon Szlovákiában, és milyen Magyarországon.

Külön fejezetet képvisel itt a kommunikáció, illetve a kommunikációs szándék, akarat, kedv. Bár a kormányok mindkét országban kölcsönösen deklarálják a kommunikálási és tárgyalási készséget a partnerükkel, a valóság ettől a szándéktól meglehetősen távol van. Kétségtelen, hogy a kommunikáció Szlovákia és Magyarország között sok irányban intenzív és többrétű; folyik például vegyes csoportok és szakminisztériumok szintjén, vagy a polgári társadalom keretei között. De az ún. csúcspolitika szintjét nem lehet kiemelni ebből a kontextusból. Éppen az államok legmagasabb szintű képviselői azok, akik kialakítják a kölcsönös kapcsolatok fejlesztésének kereteit, és akik formálisan átfogják, betetőzik a sokféle kezdeményezést. Ezért az a kijelentés, hogy a kölcsönös kapcsolatok keretében fontosabb a polgárok, illetve az egyes intézmények közötti kommunikáció szintje, mint a politikai képviselők közötti szint, viszonylag könnyen megkérdőjelezhető.

Illúziók (és dezillúziók)

A szlovák–magyar viszony fejlődésének bonyolultságára és mindkét oldalon a kifejezett emocionális töltet jelenlétére való tekintettel az aktuális állapot objektív elemzésének kísérlete nem könnyű feladat, és ilyen cél kitűzésére a cikk korlátozott terjedelmét figyelembe véve igényt tartani nemcsak hogy szerénytelenség lenne, hanem

szakszerűtlenség is lenne. Meg lehet azonban kísérelni – arra irányuló igény vagy törekvés nélkül, hogy az egyik vagy másik oldalra álljunk –, hogy azonosítsuk a kölcsönös viszony egyes olyan szintjeit vagy témáit, amelyek gyakran összekapcsolódnak a bilaterális problémák megoldási módjának illuzórikus elképzelésével. Ezeknek az elképzeléseknek hol az egyik, hol a másik, hol pedig mindkét fél egyszerre enged, s eközben saját pozíciójukhoz való ragaszkodásukkal meggátolják a kétoldalú párbeszéd előrehaladását, így az illúziók után gyakran dezillúziók következnek. Megkísérlem néhány illúzió azonosítását.

Az első illúzió: A megbékélés megvalósítható egyetlen politikai aktussal, például az állam legmagasabb képviselőinek találkozójával vagy közös nyilatkozat kiadásával

A szlovák–magyar megbékélés nem lehet egyszeri aktus, hanem olyan folyamatnak kell lennie, amely mindkét fél részéről hosszú távú erőfeszítést és elkötelezettséget igényel. Ha a szlovák–magyar viszony „kérdéseinek" megoldását egyetlen találkozóval, például a miniszterelnökök találkozójával kötjük össze, akkor az egyértelműen dezillúziót eredményez. Természetesen, a kölcsönös viszony pozitív fejlődésének érdekében fontos, hogy rendszeresen – és ne csupán válságos pillanatok miatt – valósuljanak meg a találkozók legfelsőbb szinten, az állam egyes képviselői között összehangolva, de a találkozókat egész sor további aktivitásnak kell követnie. Ezeknek nemcsak reflektálniuk kellene a kölcsönös viszonyt megterhelő kérdésekre, vagy nemcsak e kérdések megoldására kellene összpontosítaniuk, hanem például a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság EU-, illetve V4-szintű együttműködésére vonatkozó pozitív napirenddel is elő kellene állniuk, mely napirend betartását következetesen ellenőriznék.

A második illúzió: A SZK és a MK közötti viszonyt a magyar közösség problémakörén keresztül kell, vagy nem azon keresztül kell felfogni

A Magyarország határain kívül, tehát Szlovákiában is élő magyar közösségek helyzetének kérdése a Magyar Köztársaság kulcsfontosságú külpolitikai prioritásainak egyike. Ezért a magyar diplomácia figyelemmel kíséri a szomszédos államokban a kisebbségi jogok megfelelő tiszteletben tartását, és a kisebbségi jogokról gyakran véleményt is nyilvánít. Többször megkísérelte, hogy a külföldön élő magyar közösségekhez fűződő kapcsolatait az érdekelt szomszédok képviselőivel való adekvát konzultáció nélkül intézményesítse, például a külföldi magyarok jogállásáról szóló törvénnyel, vagy a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fórumának létrehozásával. Ezzel ellentétben, a Szlovák Köztársaság gyakran hangoztatja azt az álláspontját, hogy a SZK és a MK közötti viszony összevethető bármely másik bilaterális viszonnyal, amelyekkel a SZK más országokkal rendelkezik, és a szlovákiai magyar kisebbség helyzetének problémaköre a Szlovák Köztársaság belügye. A magyar kormánynak illetve kormányzati intézménynek a kisebbségi kérdések iránti bármilyen elkötelezettségét a Szlovák Köztársaság a saját belügyeibe való inadekvát beavatkozásként fogja fel. Más szavakkal, Magyarország a Szlovákiában élő magyar közösséget inkább „hídként" fogja fel, míg a Szlovák Köztársaság inkább olyan „elválasztóként", ami negatívan befolyásolja a szlovák–magyar bilaterális kapcsolatokat. A két fél eltérően értelmezi a kollektív és egyéni jogok kérdését is.

A harmadik illúzió: Magyarország a múltba merül, Szlovákia pedig a jövőbe tekint

Szlovákia nézőpontjából a magyar politikát máig történelmi traumák és mítoszok terhelik meg, ami vonatkozik a külpolitikára is. Ebben az összefüggésben Magyarországnak azt a törekvését is, hogy a szlovákiai magyar közösség helyzetével foglalkozzon, szinte mindig a múlttal való nem megfelelő mértékű megbékélés megnyilvánulásaként, és olyan magyar törekvésként fogják fel Szlovákiában, hogy a kölcsönös viszonyt a múlt problémáival terheljék meg. Ezzel szemben a szlovák fél törekvése, hogy a jövőbe mutató, a jövőre irányuló közös projektekkel foglalkozzanak, tekintet nélkül a történelmi problémákra vagy félreértésekre. A magyar fél viszont azt, hogy a Szlovák Köztársaság nem akar a történelemből származó problémás kérdésekkel foglalkozni, elfogadhatatlannak tartja, hangsúlyozva, hogy a kölcsönös kapcsolatok jövőbeni előrehaladása nem lehetséges a múlttal való kiegyezés nélkül. Annak ellenére, hogy a szlovák és a magyar fél deklarált érdeke, hogy a történelem problémás kérdéseire vonatkozó vitákat a kompetens szakemberekre bízzák, nem egyszer a politikai elitek szintjén folyó viták tárgyává válnak.

A negyedik illúzió: A magyar baloldal a szlovák–magyar megbékélésre jobban hajlik, mint a jobboldal

Ezt a nézetet elsősorban a Szlovák Köztársaság vallja, s közben a kölcsönös kapcsolatokban megnyilvánuló feszültség csökkentésének nem odaillő ideológiai jelentést tulajdonít. Igaz ugyan, hogy az a magyar kormányfő, aki 1995-ben aláírta a két állam közötti alapszerződést, a Magyar Szocialista Párt miniszterelnöke volt, és hogy a SZK és MK képviselői közötti kapcsolatok 2008 végén, mindkét ország szocialista kormányainak idején váltak intenzívebbekké, ám ennek ellenére – egy sor problematikus momentum meglétére tekintettel – az az állítás, hogy a magyar baloldal nyitottabb és elérhetőbb, leegyszerűsítés lenne. Tény marad az is, hogy 1998 és 2002 között, amikor Szlovákia és Magyarország élén jobboldali kormányok álltak, nem beszélhetünk összehangolt előrehaladásról vagy standard fölötti kölcsönös kapcsolatokról. A jelenlegi szlovák kormánykoalíció csakúgy, mint az ellenzék már most aggodalmát fejezi ki a legerősebb ellenzéki párt, a Fidesz magyarországi hatalomra kerülése miatt. Az ő felfogásukban ez még bonyolultabbá teszi a szlovák–magyar viszony aktuális állapotát. A másik oldalon mindezidáig a Fidesz sem tett le semmilyen stratégiáját arra vonatkozóan, hogyan fejlesztené a szlovákiai partnerekkel a viszonyt. Nyilvánvaló azonban, hogy − érthető okokból − sem Szlovákia, sem Magyarország nem engedheti meg magának, hogy ignorálja szomszédját, tekintet nélkül az aktuális kormánykoalíciók összetételére. A kommunikálásnak és az adekvát megoldások megtalálásának a képessége nem az egyes pártok, illetve kormányok ideológiájától függ, hanem azok képviselőinek kommunikálási szándékától.

Az ötödik illúzió: A szerződések és az intézmények fontosabbak, mint azok teljesítése és működése

A kormányközi egyezmények és az ezek keretében létrehozott intézmények csak a kölcsönös kapcsolatok alakításának elengedhetetlenül szükséges keretét adják meg. De a kölcsönös dialógus ápolása, művelése és ezt követően a kölcsönös kapcsolat további tényezőktől is függ, ide értve a politikai vezetők személyes készségét és kommunikálási hajlandóságát. Ebben az összefüggésben Magyarország Szlovákiától eltérően látja az alapvető szerződéses dokumentumokban lefektetettek teljesítését, ide értve a SZK és a MK közötti jószomszédi és baráti együttműködési szerződést is.

A kölcsönös kommunikáción a hangsúly

Nyilvánvaló, hogy több kérdésben a szlovák és a magyar pozíció konvergenciája nem várható, de apellálhatunk arra, hogy meg kell erősítenünk arra irányuló törekvésünket, hogy megértsük „a másiknak" az álláspontjait, és az okokat, amiért azokat hangoztatja. Ebben az összefüggésben a politikai akarat és hajlandóság mindenek fölött való, de csak a keretet adja, amit gondosan szelektált tartalommal kellene megtölteni. Azt pedig már közelről sem a csak a politikusoknak kellene létrehozni, kialakítani, hanem a különféle társadalmi széfrákból való szakembereknek, szakértőknek, az önkormányzatok vagy a polgári társadalom képviselőinek is. Ilyen folyamatban lehet, ha talán nem is garantálni, de legalább jobban hinni a szlovák–magyar viszony nemkívánatos feszültségének felszámolásában.

(Első közlés: *Zahraničná politika*, 2009/4.)

Fordította: Hamberger Judit